

analyse geeft Heerding ook van het krachtenspel tussen plaatselijke belangen en doelstellingen van Philips waarbij hij tevens aandacht schenkt aan de Eindhovense 'modelfabriek' in vergelijking met die van de gist- en spiritusfabriek te Delft en met die van de gebroeders Stork te Hengelo. Wat opvalt in de rol die Philips speelde in de Eindhovense samenleving is niet zozeer de aanwakking van het conflict tussen allochtonen en autochtonen dan wel de steun die de onderneming gaf aan de liberaal-vooruitstrevende stroming in Eindhoven die in tal van maatschappelijke aspecten de conservatief-katholieken scherp tegenover zich vond. Treffend kwam dat tot uiting in de gevoerde schoolstrijd om de stichting van een HBS (1901-1910) en in het zogenoemde feestdagenconflict dat ontstond naar aanleiding van het feit dat Philips op Driekoningen (6 januari 1910) liet doorwerken. Gemeten naar verloop en afloop van deze strijd, die heftige beroering veroorzaakte in Eindhoven, was het succes aan de zijde van het vooruitstrevende kamp.

Veel minder diepgaand is Heerding in zijn beschouwing over plaats en functie van Philips in de regio Groot-Eindhoven waaronder vóór 1920 diende te worden verstaan de zelfstandige gemeenten Eindhoven, Gestel, Strijp, Stratum, Tongelre en Woensel. De heftige onderlinge rivaliteit tussen deze gemeenten als exponent van de strijd tussen bevolking en materieel bestaan — in 1920 zullen zij gezamenlijk de gemeente Eindhoven vormen — en hun verzet tegen de expansionistische onderneming die soms hun autonomie met voeten trad, is door de schrijver te oppervlakkig verbeeld. Dit is de enige kritische kanttekening op een studie waarvoor ik, helaas postuum, Heerding alleen maar hulde kan brengen.

F. A. M. Messing

H. A. J. Klooster, *Indonesiërs schrijven hun geschiedenis. De ontwikkeling van de Indonesische geschiedbeoefening in theorie en praktijk, 1900-1980* (Dissertatie Leiden, Verhandelingen KITLV CXIII; Dordrecht: Foris, 1985, vii + 264 blz., f35,-, ISBN 90 6765 076 5).

In juni 1921 vond in Bandoeng een congres van het Java-Instituut plaats, dat onder meer gewijd was aan het geschiedenisonderwijs. Dat was voor de Indonesische deelnemers geen gemakkelijke materie. Zo werd door een van hen, de sociaal-democratische journalist M. Darma Koesoema, niet alleen de mogelijkheid daartoe, maar ook de wenselijkheid ervan sterk in twijfel getrokken. Zo mocht de Hindoetijd dan wel de glorieperiode van de Indonesische geschiedenis genoemd worden, maar er was maar bitter weinig van bekend. Over de daarop volgende eeuwen was meer te vertellen, maar dat was een weinig stichtelijk verhaal van neergang en vreemde overheersing. Eerst de opkomst van de nationale beweging had weer tekenen van nieuw leven gebracht, maar daar zat men nog te kort bovenop, dan dat zij als leerstof voor de jeugd zou kunnen dienen. Een andere spreker, het Volksraadlid Soetatmo Soeriokoesoemo, die een van de grondleggers van de Taman Siswabeweging was, deelde kennelijk de waardeoordelen over de Indonesische geschiedenis van Darma Koesoema, maar weigerde, daar diens conclusies aan te verbinden. Als pedagoog beklemtoonde hij de onmisbaarheid van een opbouwend geschiedenisverhaal. De jeugd diende te weten dat het Indonesische volk ook in het verleden helden gekend had en hij durfde zelfs te stellen dat, als deze er al niet waren, zij dan desnoods door de verbeeldingskracht van de geschiedkundigen in het leven dienden te worden geroepen. Hiermee plaatste hij zich bewust in de traditie van de Javaanse babad-auteurs, bij wie de authenticiteit van het verhaal stelselmatig ondergeschikt werd gemaakt aan de verbeelding. Hij kreeg het dan ook

danig aan de stok met de westers opgeleide filoloog Poerbatjaraka, die het belang van op grondig onderzoek gebaseerde feitenkennis onderstreepte.

Met hun bijdragen raakten deze drie congresdeelnemers aan een kernprobleem in het onderzoek naar en het onderwijs in de geschiedenis van hun land. Hierin lag een uitdaging voor onderwijzers, onderzoekers en, niet in de laatste plaats, de beleidmakers. Geschiedenis is plaatsbepaling, en impliceert daarmee een politieke keus. De Indische regering was weinig geneigd, die te maken en stelde zich dan ook terughoudend op ten aanzien van het verschaffen van geschiedenisonderwijs aan die schooltypen, die uitsluitend voor Indonesiërs waren bestemd. Ook een onderzoekstraditie kon zodoende ternauwernood worden opgebouwd. Eerst met het onafhankelijk worden van het land kon een belangrijke plaats worden ingeruimd voor het geschiedonderwijs op alle niveaus. Die start moest echter worden gemaakt vanuit een allesbehalve solide uitgangspositie, wat bevorderlijk was voor de door Soetatmo bepleite benadering, die vooral in de nadagen van Soekarno de overhand had. In dit verband moet stellig de naam van Mohammed Yamin worden genoemd. Eerst in de jaren zestig ebde het ideologisch geweld van het Soekarno-tijdperk weg en trad er een nieuwe generatie historici naar voren, die veelal in het buitenland was opgeleid. In overeenstemming met de ontwikkelingen daar werd het terrein van het onderzoek verbreed en verloor de hang naar heroïek aan betekenis. Een typische overgangsfiguur was Mohammed Ali. Als theoreticus wist hij zich ook binnen de smalle marges van de geleide democratie nog enige ruimte te verschaffen, terwijl hij in het praktische vlak de aandacht ging richten op sociaal-economische geschiedenis en bronnenonderzoek.

In de dissertatie van Klooster, waaraan het bovenstaande is ontleend, worden vele honderden belangrijke en minder belangrijke Indonesische publikaties op historisch terrein zorgvuldig geanalyseerd en beschreven. Daarmee heeft de auteur velen aan zich verplicht. Dat is zeker waar voor de Nederlandse onderzoekers van het overzeese verleden, die in de afgelopen jaren dankzij de door het cultureel akkoord met Indonesië geschapen mogelijkheden regelmatig van gedachten hebben kunnen wisselen met hun Indonesische collega's. Klooster's boek biedt een uitstekende gelegenheid tot nadere kennismaking. Die valt niet altijd mee, want het wetenschappelijk historisch bedrijf is nog jong in Indonesië, en heeft zich steeds met weinig middelen moeten behelpen. Toch raakt men, al lezende, onder de indruk van de vasthoudendheid waarmee een handvol Indonesische historici er in de loop van enkele decennia in geslaagd is, niet alleen het Europacentrische geschiedbeeld van de koloniale historici te redresseren, maar ook aansluiting te vinden bij de ontwikkelingen op hun vakgebied elders in de wereld.

Daarmee is niet gezegd, dat Klooster meeslepend proza heeft afgeleverd. Grote gedeelten van zijn boek dragen een sterk opsommend karakter. Dat ligt ongetwijfeld voor een belangrijk deel aan de aard van de materie. Toch had hij mijns inziens een boeiender boek kunnen leveren wanneer hij de maatschappelijke context, waarin het historisch bedrijf zich in Indonesië omhoog heeft moeten werken, uitvoeriger had beschreven. Datzelfde geldt voor de kwalitatieve kanten van de buitenlandse beïnvloeding. Namen van Wertheim en Benda worden zo af en toe wel genoemd, zonder dat getracht wordt na te gaan, wat hun geestelijke invloed is geweest. Jammer tenslotte is, dat het boek als een nachtkaaus uit gaat. De tekst is in zijn geheel rigoureuus in hoofdstukken, paragrafen en sub-paragrafen ingedeeld, en alle afzonderlijke onderdelen worden gewetensvol met een conclusie afgesloten. In totaal heb ik niet minder dan elf van zulke deelconclusies geteld. Een slothoofdstuk, waarin al deze afzonderlijke conclusies nog eens de revue passeren en aan elkaar worden getoetst, is evenwel niet aanwezig, waarmee deze rijke bron van informatie in analytisch opzicht een 'Unvollendete' is gebleven.

P. J. Drooglever

L. H. M. Kreukels, *Mijnarbeid: volgzzaamheid en strijdbaarheid. Geschiedenis van de arbeidsverhoudingen in de Nederlandse steenkolenmijnen, 1900-1940* (Maaslandse monografieën XLII; Assen-Maastricht: Van Gorcum, 1986, xlv + 600 blz., f95,-, ISBN 90 232 2226 1).

Historische publikaties wekken slechts zelden actuele beroering, maar Kreukels' boek is er zo een. Het heeft in Limburg, vooral door zijn karakterisering van de katholieke sociale actie en van Poels in het bijzonder discussie en verzet gewekt. De auteur keert zich tegen de 'jubileumliteratuur', die het behoud van het catholicisme en van de sociale vrede in de mijnstreek toeschrijft aan het succes waarmee de katholieke sociale actie de arbeidersbelangen heeft gediend.

Kreukels begint met het formuleren van een serie hypothesen ontleend aan Th. van Tijn's welbekende vakbondsmodel, aangevuld met gezichtspunten van de Duitse socioloog H. Beekman. Bij Van Tijn is de macht van een vakbond afhankelijk van de relatieve kracht en wisselwerking van economische en sociaal-structurele en -psychologische factoren. Volgens Beekman drijft sociale deprivatie tot strijdbaarheid, die echter kan worden gedempt door factoren als de verbreiding van contra-ideologieën.

Daarna geeft de auteur in vogelvlucht het begin der moderne steenkoolwinning in Zuid-Limburg en de verschuiving in beroepsstructuur, de bevolkingsgroei en de deruralisering tot 1940. Dan volgt de hoofdmoot van de tekst met de geschiedenis van mijnwezen en arbeidsverhoudingen in 1900-1921 (II), de jaren twintig (III) en de depressietijd (IV), waarna de conclusies nog eens worden gemeten aan de hypothesen uit het begin. De delen II-IV volgen hetzelfde stamien, dat is vastgesteld aan de hand van het gekozen model: economische resultaten van het mijnbedrijf; herkomst, mobiliteit en selectie der mijnarbeiders; loonontwikkeling; huisvesting; en vakbeweging en arbeidsvoorwaardenstrijd. Overeenkomstig het model is consequent gelet op de relatieve kracht en onderlinge wisselwerking van factoren. Wanneer, bijvoorbeeld, de economische resultaten van de bedrijfstak gunstig zijn, is er ruimte voor loonsverhoging en wordt de sociale strijdbaarheid geprikkeld. Dit kan echter doorkruist worden door sociale of psychologische factoren die de strijdbaarheid verminderen.

Uit een uitgebreide analyse van afzet, concurrentie, kosten en prijzen concludeert Kreukels dat de economische resultaten slechts in de jaren van kolenschaarste, 1914-1921, werkelijk florissant waren. Tevoren stonden de Zuidlimburgse mijnen in de kinderschoenen en onder druk van buitenlandse concurrentie. Na 1921 waren er structurele overcapaciteit en conjunctuurwisseling, beantwoord met rationalisatie, mechanisatie en loonkostenbesparingen. Uit bedrijfseconomisch oogpunt waren dus alleen de jaren 1914-1921 echt gunstig voor vakbondssucces.

De mijnwerkersbevolking kenmerkte zich in de eerste decennia door sterke mobiliteit, 'Freizügigkeit'. De arbeidershuisvesting, goeddeels in handen van katholieke corporaties, beoogde onder meer binding van autochtonen aan de mijnstreek en tegendruk aan de verstedelijkingstendens. Kreukels berekent de koopkracht der lonen zowel chronologisch als vergeleken met buitenlandse mijnen en binnenlandse industrietakken. Het beeld der lonen is niet immer ongunstig, maar toch gemengd. Zeker in het interbellum is er, tot 1936, een neerwaartse druk en de ruimte tijdens de kolenschaarste is, gezien de hoogte der dividenden en tantièmes, niet uitgebuit.

De vraag rijst overigens, waarom bij de sociaal-structurele condities de werkomstandigheden slechts summier behandeld zijn (42-44 en 389-397) en de woon- en leefsituatie der mijnwerkers in het geheel niet. In het moderne concept van 'labour history' zijn ook deze zaken vervat. Of zijn zij bij voorbaat minder essentieel voor het begrip van de Limburgse verhoudingen?

In de weg van de sociale en ideologische krachtsverhoudingen ligt een belangrijk accent op